

FEATURES OF JUDICIAL EXPERT EXAMINATIONS IN THE BULGARIAN LEGAL SYSTEM

Hristo Dochev

Department of “Social and legal sciences”, D. A. Tsenov – Academy of Economics - Svishtov, Republic of Bulgaria h.dochev@uni-svishtov.bg

Abstract: This paper clarifies the essence of the judicial expert examinations in some of the procedural branches of the Bulgarian legal system. The significance of such judicial examination is the source for making the right decisions by the law enforcement authorities when specific knowledge and skills are required to solve a specific case. Legal doctrine does not have a single opinion on the essence of the judicial expert examinations. Differences exist with regard to the content of the examination, the types of examination, whether the examination should be considered as evidence or means of proof, etc. [1, 2, 3]

Older opinions, advocated by some Russian authors - A.M. Cheltsov, N. V. Cheltsova, R.D. Rahounov, S.P. Fortinskiy and others, are limited to the fact that the expert examination used in the criminal and civil process is evidence. [4] The authors argue that, from the legal point of view, the expert's conclusion, drawn from an expert's opinion, is a source of evidence. It is assumed that facts and circumstances that are not known to the authority that has appointed the examination and are the source of substantive evidence are considered in the conclusion of the expert. The thesis of these authors is also reinforced by the notion that the judicial examination not only reveals additional aspects of manifestation of the various issues under consideration, but also examines their mutual relation, establishes the causes-consequences between them, reveals the legal nature of the case, and also a scientific analysis of the facts is verified. Therefore, the judicial expert examination is considered an independent means of proof and serves as a source for the rise of new evidence.

Other authors hold alternative guideline on the legal nature of the judicial examination. Their essential point is that the examinations are not objective forms of evidence, nor evidence, as they are not facts of the objective reality relating to the circumstances of the case. Prof. Stefan Pavlov and the Russian author I. Petrukhin support this view. According to those authors, the examination is an activity aimed at clarifying the circumstances of the case, and is therefore an activity connected with the lawsuit and is a part of the litigation itself. “Examination is not a fact of the objective reality associated with the facts of the case and hence a procedure-related activity but an activity aimed at clarifying the circumstances of the case and therefore a litigation-related activity, which is part of the litigation process itself ... “. [5]

In order to elucidate the nature of the judicial examinations, the terms “objective forms of evidence” and “evidence” should be first clarified. There are legal definitions of these concepts in a number of Bulgarian legal instruments, but there is no uniform legal framework, which could be explained by the specifics of the separate proceedings - criminal, civil, administrative. Statutory definitions are contained in the Code of Criminal Procedure (Article 102 et seq. - CCP), The Code of Taxes and Social Security (Article 37 et seq.), The Code of Administrative Procedure (Article 39 et seq. – CAP), and others. Therefore, this article follows the logical consistency of the individual regulatory regimes according to the procedure in which the relevant type of judicial examinations has been established. The current work draws special attention to the particularities of the expert examinations in the criminal litigation and the constitutional justice in Bulgaria.

Keywords: expert examinations, litigation, criminal procedure, constitutional justice.

ОСОБЕНОСТИ НА СЪДЕБНИТЕ ЕКСПЕРТИЗИ В БЪЛГАРСКАТА ПРАВНА СИСТЕМА

Христо Дочев

Катедра „Социални и правни науки“, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, Република България
h.dochev@uni-svishtov.bg

Резюме: Настоящата разработка изяснява същността на съдебната експертиза в някои от процесуалните направления на българската правна система. Значимостта на експертизата стои в основата на вземане на правилни решения от правораздаващите органи, когато за решаване на конкретния казус се изискват

специфични познания и умения от науката. В теорията няма единно становище относно същността на експертизата. Различия съществуват по отношение на съдържанието на експертизата, видовете експертизи, дали експертизата е доказателство или доказателствено средство и други. [1, 2, 3]

По-стари мнения, застъпвани от някои руски автори – А. М. Чельцов, Н. В. Чельцова, Р. Д. Рахунов, С. П. Фортинский и други, се свеждат до това, че експертизата, използвана в наказателния и гражданския процес, представлява доказателствено средство. [4]

Посочените автори застъпват тезата, че от юридическа гледна точка заключението на вещото лице, формулирано от проведена от него експертиза, е източник на доказателства. Изхожда се от презумпцията, че в заключението се съдържат факти и обстоятелства, които не са известни на органа, назначил експертизата и за него те са източник на съществени доказателства. Тезата на посочените автори се подсилва и от схващането, че съдебната експертиза не само разкрива допълнителни страни на проявление на различните разглеждани явления, но тя изследва и взаимната им връзка, установява причините-следствия между тях, разкрива се правната природа на извършеното, прави се научен анализ на проверяваните факти и явления. Затова тя се определя като самостоятелно средство за доказване и служи като източник за възникване на нови доказателства.

Друга насока относно правната същност на експертизата се отстоява от други автори, като същественото е това, че според тях тя не е нито доказателство, нито доказателствено средство, тъй като не е факт от обективната действителност, свързан с обстоятелствата по делото. Това становище се поддържа от проф. Стефан Павлов и руския автор И. Петрухин. Според тези автори експертизата е дейност, насочена към изясняване на обстоятелствата по делото и следователно тя е дейност, свързана със съдебния процес и представлява част от самия процес. “Експертизата не е факт от обективната действителност, свързан с обстоятелствата по делото, и следователно дейност, свързана с процеса, а дейност, насочена към изясняване на обстоятелствата по делото, и следователно дейност, свързана с процеса, представляваща част от самия процес...”. [5]

За изясняване същността на съдебната експертиза предварително трябва да се изяснят понятията „доказателство” и „доказателствени средства”. Налице са законови определения на тези понятия в редица нормативни актове, но не съществува единна правна уредба, което би могло да се обясни със спецификите на отделните производства – наказателни, граждански, административни. Нормативни определения се съдържат в Наказателно-процесуалния кодекс (чл. 102 и сл. НПК), Данъчно-осигурителния процесуален кодекс (чл. 37 и сл. ДОПК), Административнопроцесуалния кодекс – (чл. 39 и сл. АПК) и др. Поради това, изложението следва логическата последователност на отделните нормативни разрешения според производството, в което е назначена съответния вид съдебна експертиза, като са изяснени особеностите на експертизите в наказателния процес и конституционното правосъдие.

Ключови думи: съдебна експертиза, съдебен процес, наказателно производство, конституционно правосъдие.

1. ЕКСПЕРТИЗАТА В КОНСТИТУЦИОННОТО ПРАВОСЪДИЕ

За да се обхване пълно приложното поле на експертизата, трябва да се разгледа участието на експерти в производството, осъществявано пред Конституционния съд като част от конституционното правосъдие на Република България. Конституционният съд (КС) е един от държавните органи, създадени от Великото народно събрание през 1991 г. с приемането на Конституцията на Република България. КС представлява особена юрисдикция, чиято компетентност включва изключително и само въпроси, свързани с основния закон в държавата (Конституцията). Въпреки че съдържа съществителното „съд” в своето наименование, КС не се причислява и не е орган на съдебната система, която пък, от своя страна, е един от елементите на единната държавна власт, заедно със законодателната и изпълнителната власти. [6] Именно това особено място, което заема КС в системата от държавни органи, наличието на специален закон (Закон за Конституционния съд (Обн. ДВ. бр.67 от 16.08.1991 г.) и Правилник за организацията и дейността на КС), в които подробно са уредени статута и правомощията на КС, обуславят спецификите на развиващите се пред КС производства. [7]

При разглеждане на допуснатите дела Законът за КС дава възможност на КС да изисква допълнително писмени доказателства, както и да възложи изготвянето на експертни заключения. Тази възможност, предоставена на КС, е утвърдена и от друг текст на Закона, който допуска експертите, изготвили заключения по зададената им тема, да бъдат задължени да се явят лично и да бъдат изслушани. Аналогични разпоредби съдържа и Правилника за организацията и дейността на КС (вж. чл. 29 ПОДКС).

Въпреки лаконичната правна уредба, тя е достатъчна, за да може КС, като държавният орган с най-висок ценз на своите членове, да се възползва от дадените му законови възможности и да прилага на практика тези норми, а именно – възлагане изготвянето на експертизи, които да бъдат използвани за нуждите на съда при разглеждане на въпроси, съдържащи елементи извън професионалната компетентност на конституционните съдии, за да могат те в максимална степен да защитават и отстояват Конституцията на РБ. Така например с Определение № 1/1993 г. по к.д. № 14/1993 г. на КС е допуснатата експертиза, която става основа на Тълкувателно решение № 17 на КС от 1993 г. относно тълкуването на чл. 18, ал. 4 от Конституцията, който регламентира монопол на държавата по отношение на железопътния транспорт, националните пощенски и далекосъобщителни мрежи, използването на ядрена енергия, производството на радиоактивни продукти, оръжие, взривни и биологично силно действащи вещества. Въпреки значимостта на разглеждания проблем по делото, КС не допуска изслушване на вещото лице пред състава на съда, а само ползва изразените в заключението на вещото лице изводи при постановяване на крайния акт. Не без основание този пропуск търпи критики в литературата. [7, с. 66]

В по-новата практика на КС обаче се наблюдава различно поведение по отношение на изслушването на вещите лица. При решаването на конституционно дело №14/2013 г. КС правилно дава възможност на тримата експерти да поддържат направените изводи в писменото си заключение в съдебно заседание. Именно извършената експертиза е основното доказателствено средство, на основата на което КС отхвърля искането за оспорване на законността на изборите за народни представители на 12 май 2013 г. Подобен подход при назначаването на експертизи пред КС следва да бъде поощряван, тъй като изслушването на вещите лица в съдебно заседание би допринесло за по-лесното възприемане на представеното заключение и като цяло за изясняване на обективната истина по съответното дело.

Експерти са представили лично своите заключения и при гледането на конституционно дело №10/2009 г., в резултат на което е обявен за незаконен избора на трима народни представители, избрани по пропорционалната избирателна система в изборите за 41-ото Народно събрание на 5.7.2009 г. Предвид спецификата на конституционния процес (чл. 21, ал. 1 ЗКС), че заседанията на КС се провеждат без участието на заинтересуваните страни (изключение от това правило има, само когато се повдига обвинение срещу президента и при установяване на несъвместимост на народен представител), в случай че бъде ангажирано личното явяване и изслушване на вещи лица, членовете на КС могат да им задават въпроси по извършената експертиза, което от своя страна би могло да ги мотивира при изграждането на вътрешното им убеждение по време на гласуването и формирането на мнозинство за постановяване на решение на КС. Независимо от факта, че в посочените случаи заключенията на вещите лица по възложените експертизи са в основата на постановените актове на КС и без подобно участие трудно би могло да се стигне до обосноваване на решенията на конституционната юрисдикция, трябва да се отбележи, че подобен способ – прибегването до експертизи и изслушването на вещи лица, се използва рядко в практиката на съда и се ограничава само до цитираните по-горе актове.

2. ЕКСПЕРТИЗАТА В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Спецификата на наказателното производство налага разглеждането на неговите особености.

Когато са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката за изясняване на някои обстоятелства по делото, се назначава експертиза. Тя е един от способите на доказване. Тя не е нито доказателство, нито доказателствено средство. Назначаването на експертизата се извършва от съда, от прокурора или от органите на досъдебното производство (следовател или разследващ полицай), който изготвя постановление, или от съда, който назначава експертизата с определение. Тези актове трябва да съдържат някои законово определени реквизити. Това са основанията, поради които се налага да се извърши експертизата; обектът и задачата на експертизата; материалите, представени на вещото лице; трите имена, образованието, специалността, научната степен и длъжността на вещото лице или наименование на учреждениято, в което работи, наименованието на медицинското учреждение, в което ще се правят стационарните наблюдения – чл. 145 НПК. Когато експертизата е назначена в досъдебното производство, в акта следва да се посочи и срокът за представяне на заключението.

Органът, който назначава експертизата, може да изисква от обвиняемия образци за сравнително изследване - от почерка или от биологичен произход. Такива образци се изискват и от свидетелите, когато е необходимо да се провери дали те са оставили следи на местопрестъплението или върху веществените доказателства. Обвиняемият и свидетелите са длъжни да предоставят изискваните образци за сравнително изследване, като в случай на отказ те се изземват принудително с разрешение на съответния

първоинстанционен съд. Когато образците за сравнително изследване са свързани с вземане на кръвна проба или с други подобни интервенции с проникване в човешкото тяло, вземането на образци се извършва от лице с медицинска правоспособност под наблюдение на лекар по правилата на медицинската практика и без да се застрашава здравето на лицето.

В някои случаи назначаването на експертизата не е обусловено от едноличното решение на съответния орган, а законът го задължава да издаде акт за назначаване. Такива са случаите, в които съществува съмнение относно причината на смъртта, характера на телесната повреда, вменяемостта на обвиняемия и др. Експертизата е задължителна и когато съществува съмнение относно способността на обвиняемия с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения за тях, както и по отношение на способността на свидетеля с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни показания за тях – вж. чл. 144, ал. 2 НПК. Експертиза може да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.

Органите на досъдебното производство и съдът не могат да назначават за вещи лица:

- лице, което е участвало в състава на съда, постановил присъдата или решението в първата, въззивната или касационната инстанция, или при възобновяване на наказателното дело; което е участвало в състава на съда постановил определение, с което се одобрява споразумение за решаване на делото; което е участвало в състава на съда, постановил определение, с което се прекратява наказателното производство; което е участвало в състава на съда, постановил определение, с което се взема, потвърждава, изменя или отменя мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство; което е извършило разследване по делото; което е било прокурор по делото; което е било обвиняем, настояник или попечител на обвиняемия/защитник или повереник по делото; което е било или може да встъпи в наказателното производство като частен обвинител, частен тължител, граждански ищец или граждански ответник; което е съпруг или близък роднина на лицата изброени по-горе; което е съпруг или близък роднина на друг член от състава на съда; което поради други обстоятелства може да се счита предубедено или заинтересовано пряко или косвено от изхода на делото;

- свидетелите по делото;

- лицата, които се намират в служебна или друга зависимост от обвиняемия или неговия защитник, от пострадалия, частния тължител, гражданския ищец, гражданския ответник или от техните повереници;

- лицата, извършили ревизията, материалите от която са послужили като основание за започване на разследването;

- лицата, които не притежават необходимата професионална правоспособност.

Органът, който е назначил експертизата, призовава експертите, проверява тяхната самоличност, специалност и компетентност, отношенията им с обвиняемия и пострадалия, както и наличността за основания за отвод. Актът за назначаване на експертизата се връчва на експерта, след което му се разясняват правата и задълженията, както и отговорността, която носи, ако откаже да даде заключение или даде невярно заключение. Законът въвежда ограничения по отношения на лицата, на които могат да бъдат възлагани експертизи. (чл. 148 НПК). Ако са налице някои от законовите основания за несъвместимост с качеството на вещо лице, последното е длъжно само да си направи отвод.

Вещото лице има задължения да се яви пред съответния орган, когато бъде призовано, и да даде заключение по въпросите на експертизата. То има право да откаже даването на заключение, само когато поставените въпроси излизат извън рамките на неговата специалност или материалите, с които разполага, не са достатъчни, за да си състави обосновано мнение. В досъдебното производство вещото лице представя заключението си в срок, определен от съответно компетентния орган, а в съдебното производство - не по-късно от седем дни преди датата на съдебното заседание. Вещото лице се наказва с глоба до петстотин лева, когато не се яви или откаже да даде заключение без уважителни причини. Ако посочи уважителни причини за неявяването си, глобата се отменя. Разпит на вещо лице, което се намира извън страната, може да се извърши и чрез видеоконференция или телефонна конференция, когато това се налага от обстоятелствата по делото. (чл. 149 НПК).

Вещото лице има и определени права, които са му дадени по изрично разпореждане на закона. То има право да се запознае с материалите по делото, които се отнасят до въпросите на експертизата, да изисква допълнителни материали и да взема участие при извършването на отделни действия по разследването, когато това е необходимо, за да изпълни възложената му задача и др. Вещото лице има право

също да получи възнаграждение за положен труд и да му се заплатят разходите, които е направил, както и да иска отмяна на актовете, които накърняват неговите права и законни интереси. Ако вещите лица са повече от едно, те имат право да се съвещават, преди да дадат заключението – вж. чл. 150 НПК.

Експертното заключение не е задължително за съда и за органите на досъдебното производство, но когато не е съгласен със заключението на вещото лице, съответният орган е длъжен да се мотивира. Когато заключението на експерта не е достатъчно пълно и ясно, компетентният орган назначава допълнителна експертиза, която има за задача само да допълни установеното с първоначалната експертиза, допуснатите непълноти и неточности. Експертното заключение е неясно, ако изводите в него са неопределени и им липсва конкретност. [9] В случай, че заключението на експерта не е обосновано и възникне съмнение за неговата правилност, трябва да се назначи повторна експертиза, която да дублира първоначалната. В постановлението за назначаване, органът на досъдебното производство трябва да посочи основанията за допълнителната или повторна експертиза. При тези експертизи се прилагат същите процесуални правила, както и при първоначалната експертиза. Допълнителна и повторна експертиза може да се направи по мотивирано искане на една от страните – обвиняем/подсъдим или защитник.

Въпреки нормативните изисквания спрямо допълнителните и повторните експертизи, съдебната практика познава и допуска различен подход, наложен от спецификите на експертното заключение, когато е установено безспорно противоречие между равностойни от гледна точка на компетентност експертизи. Така по наказателно дело №498/2009 г. на ВКС, трето наказателно отделение [10] съдът приема, че за постигане на обективната истина, което е вменено като задължение по чл. 121 ал. 2 от Конституцията и чл. 13 ал. 1 НПК, може да се потърсят други допустими от закона средства. В този смисъл по делото, след изслушване на две експертизи относно причините за осъществяването на деяние, е възложена трета „арбитражна“ експертиза. Такъв вид експертиза не е предвидена нито в законовата, нито в подзаконовата правна уредба. ВКС е категоричен, че е недопустимо при две противоречиви експертизи, без едната да е отхвърлена като некомпетентна или необоснована, да се решава въпросът с отговорността на деца само въз основа на друга еднаква по вид, формат и числен състав експертиза. Следва да се приеме, че назначаването на друг вид експертиза, различен от този, посочен в Наредбата, не трябва да се счита за незаконосъобразно действие на съда, с което се нарушават съдопроизводствените правила, стига да са изпълнени останалите законови условия, приложими към експертизата.

Когато вещите лица са повече от едно, те имат право да се съвещават, преди да дадат заключението. При единодушие вещите лица могат да възложат на един от тях да изложи пред съответния орган общото заключение, а когато са на различно мнение - всеки от тях дава отделно заключение. Ако при извършване на експертизата се открият нови материали, които имат значение по делото, но по които не му е била поставена задача, вещото лице е длъжно да ги посочи в заключението си.

В заключение може да се посочи, че експертизата в наказателното производство се характеризира с редица особености, които произтичат от спецификата на самото разследване. Това води в много случаи до ограничаване на експертната дейност в името на гарантиране в максимална степен на изясняване на обективната истина и запазване правата и свободите на лицата.

В резултат на положителното нормативно израстване в последните години материята на съдебните експертизи се разраства и постепенно добива завършеност. Приетите нови нормативни актове, наред с измененията в действащите, внасят яснота и пълнота по отношение на повечето въпроси на съдебните експертизи. Създаден е общ режим по отношение на лицата, извършващи експертизи, който допринася за стабилност и непротиворечивост в тяхната работа. Експертизата трябва да се възприема като „процесуално регламентирана дейност, извършвана по искане на компетентния орган от лица, които притежават специални знания за изследване на определени обекти или други обстоятелства, свързани с изясняването на дадени обстоятелства.“ [8] Въпреки че е формулирано в подзаконов нормативен акт, това легално определение дава родовото понятие за експертиза и е отнесено към всички видове експертизи, които са в приложното поле на Наредбата. То е ограничено до експертизи, назначени от органите на съдебната власт, органите на досъдебното производство, както и тези по изпълнителни дела.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сталев, Ж.. Българско гражданско процесуално право. С., Сиела, 2004, с. 274 – 323;
2. Манев, Н. Наказателен процес. С., Ромина, 2002, §29 - §34;
3. НПК, част II, (Обн. ДВ. бр. 86 от 28.10.2005 г.).

4. Теория и практика експертизы в советском уголовном процессе. Москва, 1953, с.28; Судебно-бухгалтерская экспертиза, Москва, 1962, с. 6 и сл.
5. Павлов, Ст. Наказателен процес на Народна република България, София, 1979, с 427.
6. Стойчев, Ст., Конституционно право, Сиела, С., 2002 г., с. 109-115, 299, 570-608. По-подробно за статута и правомощията на КС и разделението на властите.
7. Пенев, П., Конституционно правосъдие, Сиела, С., 2004 г. За правомощията и практиката на КС.
8. Пар. 1, т. 4 от ДР на НАРЕДБА № 2 от 29.06.2015 г. за вписването, квалификацията и възнагражденията на вещите лица (обн., ДВ, бр. 50 от 3.07.2015 г.).
9. Петрова, Д., По някои въпроси на експертизата в съдебната фаза на наказателния процес – практически аспекти. <http://www.lpajournal.com/wp-content/uploads/2014/10/D-Petrova-pълен-текст.pdf>.
10. Решение № 531/21.12.2009 г. по н.д. 498/2009 г. на ВКС, трето н.о.